

ШИШМАНОВЦИ И БАСАРАБА

Невен Илиев

SHISHMANIDS AND BASARABS

Neven Iliev

Abstract: *The article deals with the relations between the Bulgarian royal family, the Shishmanids (Shishmanovtsi), and that of the recently founded Principality of Wallachia, the Basarabs, in the 14th century. Their relations are examined in the context of the Ottoman conquest of the Balkans and the separatism, typical of all the countries in the region during the Late Middle Ages. The other important factors influencing the political development of the region of the Lower Danube in this period are also taken into account as here the interests of many states intersected – Bulgaria, Hungary, Serbia, Wallachia, Moldova, the Golden Horde, Poland. The author underlines the three different stages of the relations between the Shishmanids and the Basarabs. At first the Basarabs were loyal allies and vassals of Bulgaria but after the divorce between Tsar Ivan Alexander and his Wallachian wife Theodora in the middle of the 14th century they tried to gain more financial and territorial independence from Bulgaria which at that point was divided into three separate parts: the Kingdom of Tarnovo, the Kingdom of Vidin and the Despotate of Dobruja. Finally, when Bulgaria was conquered by the Turks at the end of the 14th or perhaps at the beginning of the 15th century, the Basarabs in their turn attempted to occupy some territories in Dobruja (Northeast Bulgaria) in order to have access to the Black Sea. Finally, at the beginning of the 15th century the Basarabs turned into Ottoman vassals who paid tribute to the Sultans.*

Key words: *Shishmanids/Shishmanovtsi, Basarabs, Wallachia, Ottoman conquest.*

Преди да се заема с тази тема, ми се иска да кажа няколко думи в полза на далечните ни предци. С днешна дата е много лесно да ги обвиним в „политическо късогледство“, „недалновидност“, „неосъществена обща съпротива“ и т.н. Към мотивите в тяхна защита ще добавя: липсата на добри комуникации, феодалната раздробеност (на Балканите има към 40 по-големи и по-малки феодални владения), а също така самочувствието, придобито от тях, поради успешното им справяне с печенеги, узи (само тези два народа са правили опит за трайно усядане на нашия полуостров), кумани и татари от „Златната орда“ (по-нататък: ЗО). Освен това участниците във военните съюзи са се сменяли с калейдоскопична бързина „за няколко долара повече“.

Отношенията между двете кумански династии, управлявали по двата бряга на Долни Дунав от първата четвърт на XIV до края на първата четвърт на XV в. (Басараба и до по-късно), са разглеждани само в общия контекст на темата „Балканските народи срещу османците“ и те наистина са част от него. Заедно с това мисля, че те заслужават малко повече внимание, и ще се опитам да докажа правотата си със следващия текст.

Започвам с управлението на българските царе Михаил III Шишман и Иван Александър и отношенията им с основателя на династията Басараба. Михаил Шишман става български цар след Тертеровци. Йоан Кантакузин: “По същото време мизийските велможи, след като техният цар Тертер умря без наследник, извикаха и обявиха за свой цар Михаил, владетел на Видин и син на техния деспот Срацимир [Шишман, б. м., Н. И.], който произхождал от мизийски и кумански род, и му предадоха Гърново, където бяха техните дворци, и цялата останала власт. А той събра своята войска и не малко съюзна от угровласи, като взе и скитска войска...” [Йоан Кантакузин, История..., с. 225]. Сходен е текстът и у Григора: “... Михаил, който след смъртта на Светослав получил властта над българите отсам Истр...” [Никифор Григора, Византийска история..., с. 151₁₂₀₋₁₂₁]. След 1324 г. цар Михаил III Шишман-Асен загубил владенията на Бдинското княжество северно от Дунав от унгарците и въпреки че с Басараба били негови съюзници, Турну-Севрин се оказал в техни ръце [НСР, 1976, р. 72; Димитров, Х. 1998, с. 204–215]. Всъщност, съюзът им продължил чак до смъртта на българския владетел [Петров, П., Гюзелев, В. 1978, с. 149]. Много важни са и династичните бракове между Шишмановци и Басараба: Иван Александър още като ловешки деспот бил женен за Теодора I, дъщеря на основателя на династията Басараба Йоан Александър Басараба (1310–1352). Бракът е отпреди 1323 г. (раждането на първородния им син Михаил Асен). Вторият му син от първия му брак – Иван Срацимир – бил женен за дъщерята на влашкия воевода Николае Александру Басараба (1352 – 1364) Анна [Божилков, И. 1985, с. 167 – 168, с. 206]. Ключова фигура в тези взаимоотношения се оказал цар Иван Александър. Бракът му с Теодора Басараба бил сключен след 1320 г. и продължил до 1344–1345 г. [Божилков, И. 1985, с. 149–178; Димитров, Х. 1998, с. 216] След смъртта на цар Михаил III Шишман-Асен (1330 г.) на престола за кратко време се установил най-големият му син от първия брак – Иван Стефан, който бил свален от власт през ранната пролет на 1331 г. Тук възниква важен спор между двама от най-добрите ни медиевисти: Иван Божилков и Йордан Андреев. Ив. Божилков смята, че Иван Александър се е утвърдил като български цар много бързо и почти без съпротива, докато Й. Андреев пише за дългогодишна война¹. Струва ми се, че аргументите на Й. Андреев са по-убедителни. Кулминацията на напрежението между Шишмановци и Басараба било около развода на цар Иван Александър с Теодора и в годините след него. Това било времето на последното териториално увеличение на България – 1344 г. И българският владетел трябва да си е направил добре

---

¹ Йоан Кантакузин посочва по-скоро кратък срок на борбите сред българската аристокрация [Йоан Кантакузин, История..., с. 226₁₄₅₋₁₅₁, с. 283–284], докато Никифор Григора пише за това, че „мнозина се борили и оспорвали властта...” и че Александър „завзел върховната власт след много борби.” [Никифор Григора, Византийска история..., с. 161₁₃₆₋₁₃₇]. Срв. Бурмов, А. 1968, с. 270–278; Божилков, И. 1985, с. 150–153; Божилков, И., Гюзелев, В. 1999, с. 574–575, с. 582–587; Андреев, Й. 1993, с. 31–51.

сметката какво рискува да загуби. На първо място – съюзник. На второ – бившият съюзник можел лесно да се превърне във враг, като се присъедини към някоя от съседните на България сили (Унгарско и/или Сръбско кралство, ЗО). На трето – бившият съюзник можел да се превърне във враг, очакващ „своя“ момент за решителен удар. И това не са били напразни опасения: дотогава (пък и по-сетне) България е получавала пари от митниците, разположени по Карпатите, във Влашко не са били сечени собствени монети, държавата ни била съюзник на Влашко. Десетина години след този развод се появява „България, на която си заслужава да помагаш“ – Видинското царство на Иван Срацимир, чийто втори брак бил сключен между 1352 и 1356 г. [Милетич, Л. 1896, с. 43, с. 47; Коледаров, П. 1989, с. 102–103 и карти № № 7–8]². В нашата историография битува мнението, че след смъртта на цар Иван Александър (17.II.1371 г.) царете Иван Шишман и Иван Срацимир са се вплели в междуособни борби за владенето на Софийска област. Братята не са се обичали по разбираеми причини, но да стигнат до война след загубата на почти цяла Южна България не е нито логично, нито приемливо. Който и от тях да би започнал война, би бил „българоубиец“ за народа си. Още на времето Иречек е посочил категорично, че те не са воювали помежду си, но въпреки това дори и в наши дни има подобно мнение [Иречек, К. 1978, с. 389–390;⁴ Божилов, И., Гюзелев, В. 1999, с. 650–651; История на българите..., 2003, с. 375, с. 455, с. 457; Buzdugan, G., Luchian, O., Oprescu, C. 1977, pp. 8 – 11, №№ 1 – 32; HCR, 1976, p. 75]³. Басараба трябва да са били обидени на цар Иван Александър, който подронвал авторитета им, като се развеждал с принцеса от рода. И е така, и не е така: като се възползват от загубата на територии от Търновското царство, Басараба искали да се отърват от финансовата си зависимост спрямо него, евентуално да увеличат територията си за негова сметка; от друга страна, виждаме Владислав I (Влайку) като участник в коалиция, организирана именно от цар Иван Александър срещу унгарците, за което получил 180 000 флорина. [HCR, 1976, p. 75; Кузев, А., Гюзелев, В. 1981, с. 108³⁴⁻³⁵; История на България..., 1982, с. 348–351; Божилов, И., Гюзелев, В. 1999, с. 604–607]. Безспорно е активизирането на политиката на Влашкото воеводство спрямо Търновското царство, което е в право пропорционална зависимост от териториалните загуби на българите. Падането на София под османска власт се датира между 1382 и 1385 г. И именно в този момент влашките войски започнали да действат на юг от Дунав. При тези военни действия през 1386 г. загинал вое-

---

² Митницата в Рукер (дн. Рукър) е била разположена на Карпатите [Божилов, И. 1985, с. 198–205].

³ Имало е борби между Иван Шишман и Иван Срацимир, който бил подкрепян от Басараба, но двамата братя *не са воювали помежду си за София* (курсивът мой, Н. И.); Владислав I (Влайку Вода) управлявал от 16 ноември 1364 – докъм 1377 г. При него са сечени първите сребърни влашки монети ок. 1365 г. Вж. обаче История на България..., 1982, с. 358₃₉.

водата Дан I [Лазаров, И., Тютюнджиев, И., Павлов, П. 1989, с. 89; **История на България...**, 1982, с. 357; **Божилков, И.** 1985, с. 226, с. 231²⁵; **Istoria României**, 1962, р. 352].⁴ Това би могло да се разглежда и като своеобразно „показване на мускули“, но причините биха могли да са и много по-сериозни: унгарският учен Ласло Рашонъи определено смята Басараба за потомци на най-големия син на Чингис хан – Джочи. [Rasonyi, L. 1970, pp. 23–24; **Rasonyi, L.** 1984, ss. 116–118]⁵. По този въпрос има различни мнения⁶, но ако Рашонъи е прав, тук имало и намек за отношенията победител/победен, още повече, че левият бряг на реката и при печенеги, и при кумани е „почетният“. За да не увеличавам излишно обема на работата си, няма да се спирам върху т. нар. „Угровлашко воеводство“, подчинено на Търново до 1359 г.⁷ С териториалните загуби в Тракия съпротивителните сили на „Първата България“ значително намалели. Във Влашко се оформили „про“ и „анти“ българска партия, но и двете се стремели

---

⁴ Раду I и Дан I предприемат политико-военна акция на юг от Дунав, за да завземат земи от Търновското царство. Специално Дан I започва дълга война срещу цар Иван Шишман, по време на която загива в Подунавието. Вж. и **История на българите...**, 2003, с. 471. Цар Иван Шишман „се вплита в конфликт с влашкия воевода Дан, когото побеждава и убива през 1386 г. Конфликтът между Иван Шишман и Иванко, от една страна, и власите, от друга, е „единственият светъл лъч“ за българите, тъй като горните „съвместно възпирали власите от опитите им да се установят южно от р. Дунав.“

⁵ В своето изследване Едмунд Босворт показва как са били поделени владенията на Чингиз хан между синовете му [Босворт, Э. 1971, с. 191–193], а това противоречи на легендарни сведения за произхода на Басараба в румънските изначални извори, съответно и на историографията им – вж. **История Венгрии...**, с. 145–146²¹.

⁶ Според румънската история основателят на династията е „син на схизматика Токомер“ (така, както е наречен от унгарската канцелария) (вж. **НCR**, 1976, р. 71). Ласло Рашонъи, като се опира на „Кодекс Куманикус“, свързва произхода им със сина на Джучи, съответно – внук на Чингис хан – Бату, чийто син е Тутукан, а неговите потомци носят тюркски имена, в които често фигурира думата „желязо“. Така се стига до Токтемир (= „силно желязо“), от чието погрешно (чрез нарушаване на вокалната хармония) изписване се е появило името Токомер. По това време родът на Чингис хан вече говори на къпчашки (кумански) език [Rasonyi, L. 1970, ss. 116–118]. Възползвам се от случая да благодаря на Пламен Анакиев, който ми посочи възможността родът Басараба да произхожда от последния българо-хазарски владетел Амин Биш-Араб – Даиш Карачайаль-Булгар. Вж. **Наримантарихы...**, 2011, с. 290 и **Узелац, А.** 2015, с. 158 за родословното дърво на потомството на Чингиз хан. Въпросът се нуждае от по-обстойно разглеждане.

⁷ Вж. **Коледаров, П.** 1989, с. 108 „Много отчетливо българският характер и възприетото от България устройство (с институциите му) се наблюдава в отвъд дунавските воеводства. Те продължават да съществуват дълго след попадането на държавата ни под османска власт. Запазването на българския език в канцелариите им, в църквата и като литературен се дължи на факта, че в тях имало значително българско присъствие – както старо население, така и преселници от Унгария (XIII в.) и от България (XIV – XV в.)“. Вж. и **Buzdugan, G., Luchian, O., Oprescu, C.** 1977, pp. 8–33, откъдето е съвсем явно, че „славянският“ (= „български“) език е употребяван до края на XV в., а и по-късно.

да се освободят финансово от Търново и да разширят земите си в Добруджа, която за тях била „прозорец“ към Черно море⁸. На територията на Балканския полуостров се кръстосвали интересите на българи, сърби, власи, молдовци, татари, унгарци и поляци. И всичко това, съчетано с непрестанното османско установяване по тези земи. Данните на първите османски хронисти се разминават и по описание на реда на събитията, и най-вече по отношение на хронологията (въпрос, по който може да се напише цяла книга)⁹. За начина на развитието на събитията има огромна литература¹⁰. Все пак е ясно, че главният враг на османците било именно Търновското царство и усилията на последните били насочени именно срещу него: Търновският цар бил „най-могъщ сред неверниците владетели“ (Саадедин) [Павлов, П., Тютюнджиев, И. 1992, с. 69].

Периодизацията на османското завладяване на Балканския полуостров е с много „разночтения“ [Павлов, П., Тютюнджиев, И. 1992, с. 55–56]. Ето и моя „принос“ в тях. Османските турци навсякъде са категоризирани като завоеватели. Но те първоначално не са имали такава цел: канени са били за помощ от самите балкански владетели. „Помощниците“ успешно „разчели“ слабостта на последните и се превърнали в „завоеватели“. За по-малко от 20 години те вече са завладели Цимпе, Галиполи (върнат им от император Андроник IV Палеолог в 1376 г.!), Пловдив, Стара Загора, Пловдив и Одрин, участвали са във военни действия край Бдин и са успели да разберат значението на София за Балканите. Най-големият им успех обаче е при Черномен (26.IX.1371 г.), където те разбили крал Вълкашин и деспот Углеша, т. е. първият опознавателно-завоевателен етап е от 1352 до 1371 г. Тяхната система „удж“ (= връх, острие; с преносно значение на гранична зона, използвана за нападения срещу „неверниците“) се оказала много ползотворна; те успели на практика да пресекат връзките между отделните балкански владетели. Идеята за цялостно завладяване на полуострова още не била избистрена и инициативата била предоставена на местните удж-бейове, които се справили чудесно с тази задача. Вторият период на непрекъснат възход е от 1371 до 1389 г. През това време са завладени

---

⁸ За реда на влашките воеводи по това време: HCR, 1976, pp. 74–85; Buzdugan, G., Luchian, O., Oprescu, C. 1977, pp. 419–420. Мирчо Стари поема властта в същия ден, в който е убит Дан I, т. е. вероятно е бил в съюз с българите; Тютюнджиев, И., Мутафова, К. 1994, с. 17; Мутафчиев, П. 1973, с. 95–103; Istoria Rominiei, 1962, pp. 363–373; Кузев, А., Гюзелев, В. 1981, с. 187–192; История на България..., 1982, с. 358 и сл.; Павлов, П., Тютюнджиев, И. 1995, с. 73–74, с. 101–113; История на българите..., 2003, с. 473–474.

⁹ Вж. най-важните текстове у: Петров, П., Гюзелев, В. 1978, с. 163–165, с. 180–196, с. 198–201; Гюзелев, В. 1981, с. 133 и сл., с. 252–257; Лазаров, И., Тютюнджиев, И., Павлов, П. 1989, с. 88–97, с. 100–124.

¹⁰ За събитията най-общо: Istoria Rominiei, 1962, pp. 362–384; Димитров, С., Манчев, К. 1971, с. 17–33; HCR, 1976, pp. 75–83; История на България..., 1982, с. 358–370, с. 374–375; История на България..., 1983, с. 23–30; История на българите..., 2003, с. 375, с. 575 и сл.; Божилов, И. 1985, с. 237–240; Павлов, П., Тютюнджиев, И. 1995, с. 114–131; Павлов, П. 2006, pass.].

възлови центрове като Сяр, София, Ниш, Пирот, Дръстър... „Клиновете“ между балканските владетели били вбити, те самите се превърнали в османски васали и им помагали и финансово, и с жива сила, която била и доста ограничена поради чумната епидемия от средата на XIV в.¹¹ Вярно е: османците били разбити при Плочник в 1387 г., но това си останало „крайно самотна победа“ за християните. Логичният финал на периода била битката на Косово поле (15.VI.1389 г.). Останалото вече било просто въпрос на време. Третият период на „възход и падение“ е от 1389 до 1413 г. Тогава били завладени Търновското царство и Добруджанското деспотство, а при Никопол (25.IX.1396 г.) били разбити кръстоносците. Баязид I станал първият османски султан (предишните са само „емери“), обсаждал е и Константинопол. Възходът му завършил с катастрофа при Анкара (28.VII.1402), но имал същите последици и за балканските народи: поради поражението в Мала Азия огромен брой османски турци преминали на Балканите, като осигурили числен превес на „своите“. Между четиримата синове на султан Баязид I започнали ожесточени борби. И тук вече можем да виним предците си: всички те вече са имали реална представа за силата на завоевателите. И въпреки многобройните си коалиции, те подкрепяли ту един, ту друг от синовете на султан Баязид I, докато накрая останал само един. Четвъртият период на стабилизация и сигурно завладяване на полуострова е от 1413 до 1453 г. Стабилизацията започнала при султан Мехмед I, който систематично възстановявал предишното положение и успял в това. Били покорени „трите Бългрии“, Сърбия, Босна, били превзети Бдин, Смедерево, Солун. Краят на етапа бил ознаменуван с превземането на Константинопол (29.V.1453 г.). Петият и последен етап – цялостното завладяване на полуострова – е от 1453 до края на XV в. В интерес на истината непрекъснатите бунтове и въстания, упоритата съпротива на балканските народи попречили за по-бързото разпространение на османската експанзия, но единствената държава, която им пречела да разпространят властта си и над Средна Европа, било Унгарското кралство. Е, това, което не станало през XV в., се случило в средата на следващия век (в 1521 г. били превзети Белград и Срем, но това вече е извън „рамките на темата“ (вж. бел. 17).

Ханс Шилтбергер пише за „три Бългрии“ в края на XIV в. Как са се появили „втората“ и „третата“? В България след смъртта на цар Иван II Асен настъпил „хомогенен“ кризисен период, съпроводен с успешни прояви на сепаратизъм. Такъв е случаят с Бдинската област, която около средата на XIII в. практически се откъснала от централната власт и водела своя полунезависима политика: двама руски князе Ростислав Михайлович и Яков Светослав, последвани от деспот Шишман (след 1280 г.). Причините били няколко: слаба централна власт, намесата на външни сили (Унгарското кралство, татарите от ЗО, по-сетне и Сръбското кралство), както и стремежите на местните феодали

---

¹¹ За „клиновете“: **Коледаров, П.** 1989, с. 112₁₁₇₋₁₂₀; за чумата вж. **История на българите...**, 2003, с. 463–464.

към по-голяма самостоятелност [Коледаров, П. 1989, с. 79–81, с. 83–86, с. 88 и карти №№ 5–8]. Сръбските домогвания към Бдинската област били укротени благодарение на татарите на Ногай¹², а и през 1302 г. в Бдинска област се заселили и 3 000 татари, начело с неговия внук – Кара-Кишек [Павлов, П. 1987, с. 114]. Бдинската област „набирала скорост“: анонимно описание на България от 1308 г. сочи града като център на „империя“, през чиято среда протича Дунав, а всички „императори“ се именували „Шишмани“ [Лазаров, И., Тютюнджиев, И., Павлов, П. 1989, с. 80–81]. Този възход бил прекъснат от 4-годишното превръщане на царството на Иван Срацимир в унгарско банство (1365–1369 г.), но през есента на 1369 г. Иван Срацимир се върнал в Бдин като унгарски васал. [Кузев, А., Гюзелев, В. 1981, с. 108₃₄₋₃₅; Божилов, И. 1985, с. 202–203; Коледаров, П. 1989, с. 104–105]. По времето на цар Иван Срацимир градът изживял своята полувековна слава. „Втората България“ се превърнала „във важен международен субект, който в някои моменти дори се намирал в центъра на изключително важни събития в живота на Европейския югоизток“ [Пантев, А. и колектив. 2008, с. 81 и сл.]¹³ Към 1390–1391 г. Фируз бей завзел Бдин и оттам в 1392 г. нападнал Влашко. Той бил изгонен от града през 1396 г. и българо-влашкият съюз бил възстановен. След разгрома на кръстоносците при Никопол (25.IX.1396 г.) съдбата на Видинското царство изглеждала предрешена. Но султан Баязид I имал по-важна работа: тогава той обсаждал Константинопол и се задоволил да настани в Бдин османски гарнизон. Пленяването на цар Иван Срацимир станало през 1397 г. И тук опираме до един доста интересен въпрос: как е продължила да съществува „Втората България“? Изворите от това време свързват съдбите на Бдин и сина на цар Иван Срацимир – Константин. Вярно е, царството било с малка площ и значително намалени финансови и човешки ресурси, така че е естествено да допуснем неговата зависимост било от османската държава, било от Унгарското кралство. Не е ясно дали Константин е продължил да управлява след баща си, или е бил отстранен за известно време от престолния град. Така или инак след 1402 г. той отново бил в Бдин. През 1403–1404 г. заедно с братовчед си Фружин организирил първото българско антиосманско въстание, сторили същото и през 1408 г., а и през 1412–1413 г. Цар Константин II Асен е титулуван като „император“ от унгарския крал Сигизмунд V. Изворите знаят за „България“ или „царство България“, които са държавни понятия. Тезата, че Видинското царство продължило да съществува до 1412–1413, а дори и до 1421 г., не може да бъде напълно доказана, но и не може да се отхвърли категорично. Във всеки случай след смъртта на цар Константин II Асен (17.IX.1422 г.) османците вече са завладели Видин. [Павлов, П., Тютюнджиев, И. 1988, с. 88–98, с. 114–123; Пантев, А. и колектив, 2008, с. 101–103; Андреев, Й., Лазаров, И., Павлов, П. 1994,

---

¹² За Ногай вж. Узелац, А. 2015.

¹³ За Иван Срацимир: Божилов, И. 1985, с. 197–210; Андреев, Й., Лазаров, И., Павлов, П. 1994, с. 155–157.

с. 213–214]. Последните надежди за неговото население били свързани с Фружин и Унгарското кралство [Павлов, П., Тютюнджиев, И. 1988, с. 126–131; Андреев, Й., Лазаров, И., Павлов, П. 1994, с. 387–389]. При втория си кръстоносен поход през 1444 г. крал Владислав Ягело и Янош Хуняди нямали време да освободят града [Писание за верските битки..., с. 83–84].

А как възникнала „третата България“ и каква била съдбата ѝ? Като такава се появява едва през втората половина на XIV в., но изворите показват нейното малко по-особено положение още в началото на същия век. Част от Добруджа е била владение на Тертеровци още преди те да заемат българския престол. П. Коледаров смята, че Карвунската хора е била преди това родово владение на Тертеровци, а Балик и братята му, принадлежащи към този род, се обособили именно по тези земи [Коледаров, П. 1989, с. 83–84, с. 84; Божилов, И., Гюзелев, В. 1999, с. 598–600; Андреев, Й., Лазаров, И., Павлов, П. 1994, с. 29]. Те следвали общата политика на балканските владетели при османското нашествие: никой от тях поотделно не можел да се опре на завоевателите, но и никой не търсел съюз с останалите, а всички – със съпротива или без – скоро се превръщали в османски васали [История на българите..., 2003, с. 459–460]. Добротица успял да вземе властта над Карвунската област още преди 1360 г. Той разполагал с флот, определян често като „пиратски“, и чрез него сериозно пречел на търговията на Генуа по Черно море. Той бил лоялен спрямо цар Иван Александър, от когото получил титлата „деспот“, а това на практика „узаконявало“ неговата независимост. Добрите му връзки с Търново и Константинопол го превърнали във важен фактор по Черно море. „Третата България“ получила значително увеличение на територията си (Варна, Козяк, Емона, Дръстър) благодарение на помощта на деспот Добротица при освобождаването на Видинското царство [Божилов, И. 1985, с. 160; История на българите..., 2003, с. 457].¹⁴ Негова дъщеря била омъжена за Михаил Палеолог, син на император Йоан V Палеолог. Имал двама сина: Тертер и Иванко. Първият от тях погубил Михаил Палеолог към 1376–1377 г. По-нататъшната му съдба не е известна, но след смъртта си (1385 г.) Добротица бил наследен от Иванко, който успял да сключи мир и търговски договор с Генуа. Съдбата на Добруджа била предрешена от неучастието на цар Иван Шишман и деспот Иванко в битката при Плочник. Емир Мурад I отговорил с поход на великия везир Али паша срещу тях през 1388 г. Били превзети редица важни български крепости във владенията и на двамата. Въпреки усилията си търновският цар бил принуден да отстъпи на османците Дръстър. Именно този град станал център на първия османски санджак на север от Стара планина [Мутафчиев, П. 1973, с. 95–97; Кузев, А., Гюзелев, В. 1981, с. 190–191; Божилов, И., Гюзелев, В. 1999, с. 662–663; Павлов, П., Тютюнджиев, И.

---

¹⁴ За Добротица вж. Андреев, Й., Лазаров, И., Павлов, П. 1994, с. 97–99, а за името му: Мутафчиев, П. 1973, с. 104–129. За посочените градове и крепости у: Кузев, А., Гюзелев, В. 1981, с. 187–188, с. 300–301, с. 322.

1992, с. 191]. След 1388 г. не се споменава името на Иванко. След битката при Косово поле османските турци действали срещу Влашко от Северозападна България, а Мирчо Стари пренесъл военните действия на юг от Дунав и след като завладял между 1389 и 1391 г. Силистра като съюзник на селджушките турци, започнал да се именува „господар на земите на Добротица и владетел на Силистра“ [Istoria Rominiēi, 1962, pp. 365, 367; **История на българите...**, 2003, с. 474]. Султан Баязид I си върнал тези земи през 1391 г. и това се запазило след примирието с Мирчо Стари в 1392–1393 г. Влашкият воевода отново овладял Добруджа и Силистра в 1404 г. [Istoria Rominiēi, 1962, p. 379; **Йоан Кантакузин**, История..., с. 494]. И отново не успял да ги задържи дълго: османските турци възстановили владението си над Добруджа и Дръстър [Istoria Rominiēi, 1962, pp. 378–384; **HCR**, 1976, pp. 78–83; **История на българите...**, 2003, с. 494–496; **Кузев, А., Гюзелев, В.** 1981, с. 187–192; **История на България...**, 1982, с. 357–370; **Мутафчиев, П.** 1973, с. 95–103; **Павлов, П., Тютюнджиев, И.** 1992, с. 104–119; **Божилов, И., Гюзелев, В.** 1999, с. 648–668; **Гюзелев, В.** 1995, с. 49–87].

Няколко заключителни думи: отношенията между Шишмановци и Басараба минали през три етапа: 1) През управлението на цар Михаил III Шишман-Асен (1323–1330) Басараба били лоялен съюзник на България. Това продължило и при цар Иван Александър до 1344–1345 г. След неговия развод с Теодора настъпил вторият етап (1345–1389), през който Басараба се стремели да завоеват колкото се може по-голяма финансова и териториална свобода, като по това време се появило и Видинското царство на цар Иван Срацимир – „държава, на която си заслужава да помагаш“. Третият етап (1389–1421) се характеризирал с неприкритите стремежи на Басараба за териториални завоевания в Добруджа (и в частност, господство над Дръстър) и излаз на Черно море. Те участвали активно във всички антиосмански коалиции, организирани от Унгарското кралство, като в никакъв случай не пренебрегвали своите интереси. Краят на този период настъпил с края на управлението на султан Мехмед I, когато Басараба се превърнали в редовни данъкоплатци на Османската империя.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Извори

Йоан Кантакузин, История... – Йоан Кантакузин. История. – ГИБИ. Т. X. С., 1980. [Yoan Kantakuzin. Istoria. – GIBI, T. X. S., 1980.]

Никифор Григора, Византийска история... – Никифор Григора. Византийска история. – ГИБИ. Т. XI. С., 1983. [Nikifor Grigora. Vizantiyska istoria. – GIBI. T. XI. S., 1983.]

Петров, П., Гюзелев, В. 1978 – П. Петров, В. Гюзелев. Христоматия по история на България. Т. 2. Същинско средновековие (краят на XII–XIV в.). С., 1978. [P. Petrov, V. Gyuzelev. Hristomatia po istoria na Bulgaria. T. 2. Sashtinsko srednovekovie (krayat na XII–XIV v.). S., 1978.]

Писание за верските битки... – Писание за верските битки на султан Мурад, син на Мехмед хан. С., 1992. [Pisanie za verskite bitki na sultan Murad, sin na Mehmed han. S., 1992.]

Публикации

Андреев, Й. 1993 – Й. Андреев. България през втората четвърт на XIV век (цар Иван IV Асен – синът на Иван Александър). Велико Търново, 1993. [Y. Andreev. Bulgaria prez vtorata chetvart na XIV vek (tsar Ivan IV Asen – sinat na Ivan Aleksandar). Veliko Tarnovo, 1993.]

Андреев, Й., Лазаров, И., Павлов, П. 1994 – Й. Андреев, И. Лазаров, П. Павлов. Кой кой е в Средновековна България. С., 1994. [Y. Andreev, I. Lazarov, P. Pavlov. Koy koy e v Srednovekovna Bulgaria. S., 1994.]

Божилев, И. 1985 – И. Божилев. Фамилията на Асеневици (1186–1460). Генеалогия и просопография. С., 1985. [I. Bozhilov. Familiyata na Asenevtsi (1186–1460). Genealogia i prosopografia. S., 1985.]

Божилев, И., Гюзелев, В. 1999 – И. Божилев, В. Гюзелев. История на средновековна България (VII – XIV век). С., 1999. [I. Bozhilov, V. Gyuzelev. Istoria na srednovekovna Bulgaria (VII – XIV vek). S., 1999.]

Босворт, Э. 1971 – Э. К. Босворт. Мусулманские династии. Справочник по хронологии и генеалогии. М., 1971. [E. Bosvort. Musulmanskie dinastii. Spravochnik po hronologii i genealogii. M., 1971.]

Бурмов, А. 1968 – А. Бурмов. История на България през времето на Шишмановци (1323 – 1396 г.). – В: Избрани съчинения в три тома. Т. I. С.: БАН, 1968, 270–278. [A. Burmov. Istoria na Bulgaria prez vremeto na Shishmanovtsi (1323–1396 g.). – V: Izbrani sachenia v tri toma. T. I. S.: BAN, 1968, 270–278.]

Гюзелев, В. 1981 – В. Гюзелев. Самият Търновград ще разтръби победите. Средновековни поети за България. С., 1981. [V. Gyuzelev. Samiyat Tarnovgrad shte raztrabi pobeditе. Srednovekovni poeti za Bulgaria. S., 1981.]

Гюзелев, В. 1995 – В. Гюзелев. Очерци върху историята на българския североизток и Черноморието (краят на XII – началото на XV век). С., 1995. [V. Gyuzelev. Ochertsі varhu istoriyata na balgarskia severoiztok i Chernomoriето (krayat na XII – nachaloto na XV vek). S., 1995.]

Димитров, С., Манчев, К. 1971 – С. Димитров, К. Манчев. История на балканските народи. Т. I. С., 1971. [S. Dimitrov, K. Manchev. Istoria na balkanskite narodi. T. I. S., 1971.]

Димитров, Х. 1998 – Х. Димитров. Българо-унгарски отношения през средновековието. С., 1998. [H. Dimitrov. Balgaro-ungarski otnoshenia prez srednovekoviето. S., 1998.]

Иречек, К. 1978 – К. Иречек. История на българите. С поправки и добавки от самия автор. Под ред. на проф. Петър Хр. Петров. С.: И-во „Наука и изкуство“, 1978. [K. Irechek. Istoria na balgarite. S popravki i dobavki ot samia avtor. Pod red. na prof. Petar Hr. Petrov. I-vo „Nauka i izkustvo“. S.: I-vo „Nauka i izkustvo“, 1978.]

История Венгрии... – История Венгрии. Т. I. Москва, 1971. [Istoriya Vengrii. T. I. Moskva, 1971.]

История на българите..., 2003 – История на българите в 8 тома. Том I. От древността до края на XVI век. Под ред. на проф. Георги Бакалов. С.: Издателство „Знание“ ЕООД – Книгоиздателска къща „Труд“, 2003. [Istoria na balgarite v 8 toma. Tom I. Ot drevnostta do kraia na XVI vek. Pod red. na prof. Georgi Bakalov. S.: Izdatelstvo „Znaniye“ EOOD – Knigoizdatel'ska kьsha „Trud“, 2003.]

kraya na XVI vek. Pod red. na prof. Georgi Bakalov. S.: Izdatelstvo „Znanie” EOOD – Knigoizdatelska kashta „Trud”, 2003.]

История на България..., 1982 – История на България. БАН. Т. 3. Втора българска държава. С., 1982. [Istoria na Bulgaria. BAN. T. 3. Vtora balgarska darzhava. S., 1982.]

История на България..., 1983 – История на България. БАН. Т. 4. Османско владичество (от XV до началото на XVIII в.). С., 1983. [Istoria na Bulgaria. BAN. T. 4. Osmansko vladichestvo (ot XV do nachaloto na XVIII v.). S., 1983.]

Коледаров, П. 1989 – П. Коледаров. Политическа география на средновековната българска държава. Втора част (1186-1396). С., 1989. [P. Koledarov. Politicheska geografia na srednovekovnata balgarska darzhava. Vtora chast (1186–1396). S., 1989.]

Кузев, А., Гюзелев, В. 1981 – А. Кузев, В. Гюзелев. Български средновековни градове и крепости. Том I. Градове и крепости по Дунав и Черно море. Варна, 1981. [A. Kuzev, V. Guzelev. Balgarski srednovekovni gradove i kreposti. Tom I. Gradove i kreposti po Dunav i Chernomore. Varna, 1981.]

Лазаров, И., Тютюнджиев, И., Павлов, П. 1989 – И. Лазаров, И. Тютюнджиев, П. Павлов. Документи за политическата история на средновековна България (XII–XIV век). Велико Търново, 1989. [I. Lazarov, I. Tyutyundzhiev, P. Pavlov. Dokumenti za politicheskata istoria na srednovekovna Bulgaria (XII–XIV vek). Veliko Tarnovo, 1989.]

Милетич, Л. 1896 – Л. Милетич. Дако-румъните и тяхната славянска писменост. II. Нови влахо-български грамоти от Брашов. – Сборник за народни умотворения и народопис. Кн. 13, С., 1896. [L. Miletich. Dako-rumanite i tyahnata slavyanska pismenost. II. Novi vlaho-balgarski gramoti ot Brashov. – Sbornik za narodni umotvorenia i narodopis. Kn. 13, S., 1896.]

Мутафчиев, П. 1973 – П. Мутафчиев. Избрани произведения. Т. II. Под ред. на проф. Д. Ангелов. С., 1973. [P. Mutafchiev. Izbrani proizvedenia. T. II. Pod red. na prof. D. Angelov. S., 1973.]

Наримантарихы... – Наримантарихы, раздели I, II, III. Книжная серия „Ельбеген“. С.: Издательский дом „Огледало“, 2011. [Narimantarihi, razdeli I, II, III. Knizhnaya seriya „Elbegen”. S.: Izdatelskiy dom „Ogledalo”, 2011.]

Павлов, П. 1987 – П. Павлов. Монголотатари на българска военна служба в началото на XIV в. – ВИСб, 1987, 2, 112–120. [P. Pavlov. Mongolotatari na balgarska voenna sluzhba v nachaloto na XIV v. – VISb, 1987, 2, 112–120.]

Павлов, П. 2006 – П. Павлов. Цар Константин II Асен (1397–1422) – последният владетел на средновековна България. – Електронно списание Liter Net, 18. 07. 2006, № 7 (80). [P. Pavlov. Tsar Konstantin II Asen (1397–1422) – posledniyat vladetel na srednovekovna Bulgaria. – Elektronno spisanie Liter Net, 18. 07. 2006, № 7 (80).] <http://liternet.bg/publish13/p_pavlov/konstantin_ii_asen.htm>, достъпен: юни 2017.

Павлов, П., Тютюнджиев, И. 1995 – П. Павлов, И. Тютюнджиев. Българите и османското завоевание (краят на XIII – средата на XV в.). Велико Търново, 1995. [P. Pavlov, I. Tyutyundzhiev. Balgarite i osmanskoto zavoevanie (krayat na XIII – sredata na XV v.). Veliko Tarnovo, 1995.]

Пантев, А. и колектив, 2008 – А. Пантев и колектив. Град Видин. Кратък исторически очерк. Под ред. на проф. Андрей Пантев. С.: ИК „Анубис“, 2008. [A. Pantev i kolektiv. Grad Vidin. Kratak istoricheski ocherk. Pod red. na prof. Andrey Pantev. S.: IK „Anubis”, 2008.]

Тютюнджиев, И., Мутафова, К. 1994 – И. Тютюнджиев, К. Мутафова. История на българския народ през XV–XVII в. в таблици, схеми, карти и текстове (учебно помагало). Велико Търново, 1994. [I. Tyutyundzhiev, K. Mutafova. Istoria na balgarskia narod prez XV–XVII v. v tablitsi, shemi, karti i tekstove (uchebno pomagalo). Veliko Tarnovo, 1994.]

Узелац, А. 2015 – А. Узелац. Под сенкомпса. „Утопија”. Тагари и јужнословенске земље у другој половини XIII века. Београд, 2015. [A. Uzelats. Pod senkompsa. „Utopija”. Tatari i yuzhnoslovenske zemle u drugoy polovini XIII veka. Beograd, 2015.]

Buzdugan, G., Luchian, O., Oprescu, C. 1977 – G. Buzdugan, O. Luchian, C. Oprescu. Monede si banknote romanesti. Bucuresti, 1977.

HCR, 1976 – Histoire chronologique de la Roumanie. Bucarest, 1976.

Istoria României... – Istoria României. T. II. Bucuresti, 1962.

Rasonyi, L. 1970 – L. Rasonyi. Les Turcs non-islamises en Occident (Pecenegues, Ouzeset Qiptchaqs, et leurs rapports avec les Hongrois). – Philologiae Turcicae Fundamenta. T. III. Wiesbaden, 1970 (separatum), 23–24.

Rasonyi, L. 1984 – L. Rasonyi. Tuna Köpruleri. Ankara, 1984.